

Między działalnością społeczną a wielką polityką Maria Moczydłowska (1886—1969), najmłodsza posłanka Sejmu Ustawodawczego II RP

Between social activism and big politics
Maria Moczydłowska (1886—1969),
the youngest member of Legislative Sejm II RP

Marcela Gruszczyk*

Abstrakt

Maria Moczydłowska była najmłodszą spośród wszystkich posłanek Sejmu Ustawodawczego i jedną z trzech wybranych z listy narodowej (poza Gabrielą Balicką i Zofią Sokolnicką). Swoją sukces wyborczy w dużej mierze zawdzięczała współpracy z księdzem Wacławem Blizińskim — współtwórcą Narodowego Zjednoczenia Ludowego. W swojej działalności dążyła do ponadpartyjnej współpracy posłanek i aktywnie działała na rzecz równouprawnienia kobiet i mężczyzn. Do historii przeszła m.in. jako pierwsza kobieta, która zabrała głos w polskim Sejmie. Była orędowniczką wprowadzenia całkowitej prohibicji. Po zakończeniu kariery politycznej skoncentrowała się na działalności oświatowej.

Abstract

Maria Moczydłowska was the youngest female member in Legislative Sejm, and one out of three women, who run for parliament from national electoral list (together with Gabriela Balicka and Zofia Sokolnicka). She succeeded in the elections mainly because of collaboration with father Wacław Bliziński, cofounder of National People's Union. Moczydłowska worked with female members of parliament, regardless of their political origin, strongly supported women and men equality, and prohibition. She was the first woman to speak in front of Sejm. Once retired from politics Moczydłowska focused on education activism.

* Instytut Historii, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Śląski w Katowicach (marcela.gruszczyk@us.edu.pl); iD <https://orcid.org/0000-0002-5063-8235>.

Słowa kluczowe: Maria Moczydłowska, Sejm Ustawodawczy, II RP, posłanki, kobiety, równouprawnienie polityczne, życie polityczne

Key words: Maria Moczydłowska, Legislative Sejm, II RP, women, members of parliament, political equality, political life

Wprowadzenie

Rok 2018 decyzją Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej został ogłoszony Rokiem Praw Kobiet¹. W ten sposób posłowie uczcili 100. rocznicę przyznania Polkom praw wyborczych, a także oddali hołd parlamentarzystkom oraz wszystkim orędowniczkom walki o równouprawnienie. Rocznica ta posłużyła autorce niniejszego artykułu jako pretekst do zbadania działalności poselskiej Marii Moczydłowskiej — jednej z ośmiu kobiet zasiadających w Sejmie Ustawodawczym. Przez długie lata najmłodsza z pierwszych posłanek pojawiała się na kartach opracowań naukowych jedynie okazjonalnie². W ostatnich latach, wskutek wzrastającego zainteresowania środowiska naukowego aktywnością polityczną kobiet na szczeblu centralnym w czasach II Rzeczypospolitej, stan ten uległ zmianie. Powstało wiele interesujących prac, spośród których na szczególną uwagę zasługują teksty stanowiące próbę nakreślenia portretu zbiorowego polskich parlamentarzystek w okresie międzywojennym³.

¹ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 czerwca 2017 r. w sprawie ustanowienia roku 2018 Rokiem Praw Kobiet. „Monitor Polski” 2017, poz. 609.

² Por. C. BRZOZA: *Moczydłowska z Grzymkowskich Maria*. W: *Kto kim był w Drugiej Rzeczypospolitej*. Red. J. MAJCHROWSKI ET AL. Warszawa 1994, s. 372; J. BUDZIŃSKA-TYLICKA: *Kobieta jako równouprawniona obywatelka*. W: *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918—1928*. Kraków—Warszawa 1928, s. 873; ST.: *Moczydłowska-Niekraszowa Maria (1885—1979)*. „Przyjaciółka” 1970, nr 43, s. 9; M. ŚLIWA: *Kobiety w parlamencie Drugiej Rzeczypospolitej*. W: *Kobieta i świat polityki w niepodległej Polsce 1918—1939*. Red. A. ŻARNOWSKA, A. SZWARC. Warszawa 1996, s. 58; M. ŚLIWA: *Udział kobiet w wyborach i ich działalność parlamentarna*. W: *Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej*. Red. A. ŻARNOWSKA, A. SZWARC. Warszawa 2000, s. 55—56; G. WALIŚ: *Moczydłowska Maria (1885—1879)*. W: *Słownik biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej Ziemi Kaliskiej*. T. 3. Red. D. WAŃKA. Kalisz 2007, s. 284—285.

³ Por. P. FIKTUS: *Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w dobie II RP*. „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Studia Erasmiانا Wratislaviensia” 2015, z. 9, s. 543—565; M. KONDRACKA: *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej*. Warszawa 20017, *passim*; IDEM: *Obywatelki i panie domu — życiowe role pierwszych polskich parlamentarzystek*. W: *Procesy socjalizacji w Drugiej Rzeczypospolitej 1914—1939. Zbiór studiów*. Red. A. LANDAU-CZAJKA, K. SIERAKOWSKA. Warszawa 2013, s. 123—138; M. KONDRACKA: *Aktywność parlamentarna posłanek i senatorów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919—1927*. W: *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*. T. 2. Red. A. JANIĄK-JASIŃSKA, K. SIERAKOWSKA, A. SZWARC. War-

Lisków

Maria Moczydłowska, z domu Grzymkowska, urodziła się 4 października 1886 roku⁴ w Łomży, jako najstarsza córka Józefa i Feliksy. Tam też spędziła pierwsze lata swojego życia. Rodzice zapewnili jej staranne wykształcenie, wysyłając na naukę do Warszawy, gdzie ukończyła siedmioklasową żeńską pensję. Po zdaniu egzaminu państwowego pracowała na polu pedagogicznym jako nauczycielka arytmetyki w polskich szkołach prywatnych (m.in. w Warszawie, Łomży i Kaliszu), jednocześnie sama kształcąc się na Latającym Uniwersytecie⁵. Od młodości włączyła się w działalność niepodległościową. Była jednym z uczestników rewolucji i strajku szkolnego, który wybuchł w Warszawie na początku 1905 roku, a następnie rozszerzył się na całą Kongresówkę⁶. Pamiętnego 1 listopada tegoż roku, w trakcie spaceru po mieście, była naocznym świadkiem masakry na placu Teatralnym⁷.

Istotny wpływ na późniejszą karierę polityczną miał jej pobyt w Liskowie (powiat kaliski) i znajomość z ks. Wacławem Blizińskim, propagatorem spół-

szawa 2009, s. 49—73; W. MASIARZ: *Kobiety w parlamentach II Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1939*. W: *Kobiety wobec polityki — kobiety w polityce: historia, realia, perspektywy*. Red. A. FRĄTCZAK. Kraków 2009, s. 185—194; M. NIEWIADOMSKA-CUDAK: *Reprezentatywność i aktywność kobiet w polskim parlamencie w latach 1919—1939*. „Studia Wyborcze” 2013, T. 15, s. 49—66; M. PIOTROWSKA-MARCHEWA: *Nauczycielki polskich szkół powszechnych i średnich w życiu politycznym II Rzeczypospolitej*. W: *Drogi kobiet do polityki (na przestrzeni XVIII—XXI wieku)*. Red. T. KULAK, M. DAJNOWICZ. Wrocław 2016, s. 335—340; O. WIECHNIK: *Poselki. Osiem pierwszych kobiet*. Poznań 2019, *passim*; A. ŻARNOWSKA: *Obywatelki II Rzeczypospolitej*. W: *Równe prawa i nierówne szanse...*, s. 287—297.

⁴ Rok ten jest wryty na jej nagrobku, który znajduje się w północnej części Cmentarza Katolickiego w Sopocie. Z kolei Stefan Niekrasz (syn z drugiego małżeństwa) uważa, że matka urodziła się w roku 1885. Ta data widnieje również w jej metryce zgonu, a co za tym idzie — także i w niektórych biogramach słownikowych. Rozbieżność ta być może jest wynikiem podania w akcie urodzenia daty chrztu (?). I. ROGACKA: *Pierwsza Polka w pierwszym sejmie*. „Gryf Wejherowski” (dodatek „Dziennika Bałtyckiego”) z 3 listopada 2006 r., s. 3; G. WALIŚ: *Moczydłowska Maria...*, s. 284—285; *Biogram Marii Moczydłowskiej zamieszczony na stronie Biblioteki Sejmowej* — https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-acc&acc_sequence=000001089 (dostęp: 18.04.2019).

⁵ Ibidem; C. BRZOZA: *Moczydłowska z Grzymkowskich...*, s. 372.

⁶ Młodzież domagała się wówczas powrotu języka ojczystego do szkół oraz repolonizacji oświaty. Szerzej: J. MIĄSO: *Walka o narodową szkołę w Królestwie Polskim w latach 1905—1907 (w stulecie strajku szkolnego)*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2005, T. 44, s. 75—102; J. ŻARNOWSKI: *Z dziejów strajku szkolnego 1905 r.*, „Przegląd Historyczny” 1955, T. 46, nr 1—2, s. 184—212.

⁷ Podobno własny spryt i pomysłowość pomogły jej wtedy wyjść cało z opresji. W bezpiecznym dotarciu do domu pomógł jej wówczas jeden z rosyjskich oficerów, którego sama o to poprosiła. Sytuacja była o tyle niebezpieczna, że Maria miała wtedy ponoć przy sobie bibułę. I. ROGACKA: *Pierwsza Polka...*, s. 3.

dzielczości i współtwórcą Narodowego Zjednoczenia Ludowego [dalej: NZL]. Probostwo w tamtejszej, zaniedbanej moralnie i gospodarczo, parafii objął w styczniu 1900 roku. Dzięki jego zaangażowaniu i osobistym staraniom, niepełna czterdzieści lat później, we wsi działały liczne spółdzielnie (np. mleczarska, rolniczo-hodowlana), a także między innymi: Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa (przekształcona następnie w Bank Ludowy), straż pożarna, ośrodek zdrowia, sierociniec, dom opieki, szkoła podstawowa, kilka szkół zawodowych oraz Dom Ludowy, w którym skupiało się życie kulturalne i społeczne mieszkańców. Ponadto, wieś ta była częściowo skanalizowana i zaopatrzona w wodociągi, miała zapewnioną stałą komunikację autobusową z Kaliszem, a także własny periodyk „Liskowiak”. Niemalże przez cały okres istnienia II Rzeczypospolitej Lisków uważany był za wieś wzorcową⁸.

Duchowny swą działalność społeczną rozpoczął od szerzenia oświaty wśród osób dorosłych, dzieci i młodzieży. Na początku jego posługi duszpasterskiej około 87% parafian stanowili analfabeci, a we wsi funkcjonowała jedynie szkoła jednoklasowa⁹. Zajęcia odbywały się w zrujnowanym drewnianym budynku tylko pomiędzy listopadem a marcem. Poza propagowaniem czytelnictwa poprzez prenumeratę prasy patriotycznej („Gazety Świątecznej” i „Zorzy”) ks. W. Bliżyński organizował również naukę na tajnych kompletach, które odbywały się na plebanii. W 1905 roku została otwarta pierwsza ochronka — placówka wychowawczo-opiekuńcza, która funkcjonowała przez 6—7 miesięcy w roku. W tym czasie, dzięki jego staraniom, szkoła przeistoczyła się w dwuklasową, do której uczęszczali również uczniowie z okolicznych miejscowości. Począwszy od 1908 roku młodsze dzieci uczyły się w Domu Ludowym, starsze — w wynajętych chłopskich izbach. W 1925 roku wszyscy zostali przeniesieni do nowo wybudowanego budynku¹⁰.

Od 1913 roku działała w Liskowie również męska Szkoła Rolnicza, której początek dały organizowane od siedmiu lat szkolenia jedno- i trzymiesięczne

⁸ Swoistym podsumowaniem działalności ks. Bliżyńskiego były dwie wystawy rolniczo-spółdzielcze o charakterze ogólnokrajowym. Pierwszą, pod tytułem „Wieś polska w Liskowie” (1925), zwiedziło w ciągu roku ponad 40 tys. osób, w tym m.in. prezydent Stanisław Wojciechowski. Drugą, zorganizowaną latem 1937 r., odwiedziło dwa razy tyle osób, a wśród nich byli: prezydent Ignacy Mościcki, marszałek Edward Rydz-Śmigły oraz premier Sławoj Felicjan Składkowski. M. PODKOWSKI: *Wacław Bliżyński (1870—1944)*. W: *Wielkopole XX wieku*. Red. A. GULCZYŃSKI. Poznań 2001, s. 39—47; J. SOCHA: *Działalność Centralnego Towarzystwa Rolniczego w dziedzinie oświaty rolniczej 1907—1929*. Łódź 1994, s. 79—85.

⁹ W 1915 r. ich liczba zmniejszyła się do 27% wśród dorosłych mieszkańców wsi oraz do 8% wśród osób poniżej 20. roku życia. Za: M. MOCZYDŁOWSKA: *Wieś Lisków na podstawie wiadomości zebranych*. Kalisz 1913, s. 118—119.

¹⁰ W. BLIŻYŃSKI: *Wspomnienia z mego życia i pracy (oprac. G. Waliś)*. Sieradz 1935, s. 23—79; A. CHMIELIŃSKA: *Wieś polska Lisków w ziemi kaliskiej*. Lisków 1925, s. 138—141; M. PODKOWSKI: *Wacław Bliżyński...*, s. 137.

o tematyce rolniczej, cieszące się olbrzymim zainteresowaniem mieszkańców¹¹. Wśród prowadzących je osób byli między innymi Maria i Mieczysław Moczydłowski¹² (pobrali się w 1907 r.)¹³. Oboje mocno zaangażowali się w życie lokalnej społeczności. On był nie tylko pedagogiem, ale również dyrektorem wspomnianej placówki, ona — instruktorką kursów hodowlanych, mleczarskich i ogólnokształcących, a także jedną z najaktywniejszych członkiń Koła Kobiet, które prowadziło zajęcia z zakresu gospodarstwa domowego i czytelnictwa. Ponadto, była autorką licznych artykułów z zakresu pedagogiki, wychowania i higieny, publikowanych w latach 1911—1912 na łamach regionalnego pisma „Gazeta Kaliska”¹⁴. W 1913 roku ukazała się drukiem monografia Liskowa jej autorstwa¹⁵. Praca stanowiła pokłosie współpracy z ks. Blizińskim, owoc zainteresowania ideą spółdzielczości. Była też próbą opisanie zmian społeczno-gospodarczych, jakie zaszły w podkaliskiej wsi w XX wieku, przede wszystkim dzięki umiejętnemu stymulowaniu lokalnej społeczności przez proboszcza¹⁶.

Nawiązane za młodu życzliwe kontakty z ks. Blizińskim nie tylko ukształtowały jej poglądy na życie, sprawy ojczyzny i zagadnienia społeczne, ale również zaważyły na jej dalszych losach¹⁷. Moczydłowska była wrażliwa na ludzką biedę i krzywdę. Przekonana o moralnym obowiązku niesienia pomocy osobom znajdującym się w trudnym położeniu, szczególną troską otaczała kobiety

¹¹ Powstała dzięki wsparciu działaczy Centralnego Towarzystwa Rolniczego z terenu guberni kaliskiej — Ludomila Pułaskiego i Zygmunta Siemiątkowskiego, którzy nadzorowali budowę placówki na działce zakupionej częściowo z własnych środków. Warto dodać, że szkoła ta była wówczas piątą placówką tego typu na terenie Królestwa Polskiego i pierwszą na wsi. J. SOCHA: *Działalność Centralnego Towarzystwa...*, s. 18.

¹² Mieczysław Moczydłowski (1887—1925) — działacz społeczny i pedagog. Uczestnik rewolucji i strajku szkolnego 1905 r. Był zamieszany w napad na kasę powiatową w Wysokim Mazowieckim, do którego doszło z 26 na 27 grudnia z inicjatywy oddziałów Organizacji Techniczno-Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej [dalej: PPS]. Instruktor Kółek Rolniczych Kaliskiego Towarzystwa Rolniczego; w latach 1914—1915 nauczyciel w Szkole Rolniczej w Liskowie. Wyjechał ze wsi na skutek zatargów z żandarmerią rosyjską. Początkowo przeniósł się wraz z małżonką do Częstochowy, gdzie pracował jako kierownik biura Okręgowego Towarzystwa Rolniczego. W latach 20. XX w. działał na polu oświaty w rodzinnym Wysokim Mazowieckim. Zmarł na gruźlicę w wieku 38 lat. W. BLIZIŃSKI: *Wspomnienia z mego życia...*, s. 197; *Ś.p. Mieczysław Moczydłowski*. „Gazeta Gospodarska” 1925, nr 90, s. 469.

¹³ W. BLIZIŃSKI: *Wspomnienia z mego życia...*, s. 87—90; A. CHMIELIŃSKA: *Wieś polska...*, s. 80.

¹⁴ D. BARTNIK: *Kultura książki w Liskowie*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum” 2006, nr 13, s. 35—63; G. WALIŚ: *Moczydłowska Maria...*, s. 284.

¹⁵ M. MOCZYDŁOWSKA: *Wieś Lisków na podstawie...*, *passim*.

¹⁶ *Wieś Lisków*. „Łowiczanie” z 18 kwietnia 1913 r., nr 16 (III), s. 1.

¹⁷ Nie ulega wątpliwości, że ks. Bliziński to wyjątkowa osoba w życiu Marii Moczydłowskiej. Ona dla niego była najprawdopodobniej tylko jedną z wielu osób, które spotkał na swej drodze w czasie — jakże pracowitej — posługi duszpasterskiej. We wspomnieniach nie przywołał jej ani razu.

i dzieci. W czasie swojego pobytu w podkaliskiej wsi zabiegała o poprawę ich sytuacji higieniczno-zdrowotnej, angażując się w działalność wielu lokalnych instytucji opiekuńczo-wychowawczych oraz walcząc z nadużywaniem alkoholu przez ich mężów i ojców¹⁸. Podobnymi sprawami zajmowała się kilka lat później na forum Sejmu Ustawodawczego.

Warto dodać, że to właśnie w Liskowie Moczydłowska po raz pierwszy spotkała się w tak szerokim zakresie z aktywizacją kobiet w życiu społecznym oraz ułatwianiem im dostępu do pracy zarobkowej. Dobrym tego przykładem była spółdzielnia mleczarska (założona w 1911 r.) w której działalność — po tym, jak wycofali się z niej chłopcy — zostały włączone kobiety. Prowadziło to nieraz do konfliktów małżeńskich, gdyż gospodarze, „gdy zauważyli, że kobiety zaczęły przynosić ze sobą jakoś za dużo pieniędzy, zainteresowali się i często nawet sami zwracali się do zarządu mleczarni z żądaniem, żeby kobietom nie wypłacać, bo to im się ten pieniądź należy”¹⁹. Włączenie kobiet w proces organizowania przedsiębiorstwa, niezależnie od tego, jak odbierali to ich mężowie, pobudziło je do dalszego działania. Dla Moczydłowskiej była to z pewnością cenna lekcja emancypacji.

Częstochowa

W 1914 roku Moczydłowski przeprowadzili się do Częstochowy. Przeprowadzka podyktowana była względami politycznymi, a dokładnie konfliktem Mieczysława z żandarmerią rosyjską²⁰. Oficjalny przedmiot sporu pozostaje w sferze domysłu. Możemy tylko przypuszczać, że chodziło o obowiązki dyrektorskie. Małżeństwo bardzo szybko odnalazło się w nowym otoczeniu, aktywnie włączając się w życie społeczno-polityczne miasta. Przyszła posłanka pełniła funkcję inspektora kół gospodyń wiejskich przy Związku Kółek Rolniczych w Warszawie. Była również instruktorem ochronek powiatowej Rady Opiekuńczej w Częstochowie, która podlegała Radzie Głównej Opiekuńczej [dalej: RGO] w Warszawie, tj. jednej z największych organizacji samopomocy społecznej, jakie działały w tym czasie na terenie Królestwa Polskiego. Organizacja ta, utworzona w grudniu 1915 roku, kontynuowała działalność dobroczynną komitetów obywatelskich, koncentrując się na udzielaniu pomocy osobom, które znajdowały się w trudnej sytuacji materialnej i życiowej. Komitety lokal-

¹⁸ Ż. MARSZAŁEK-TRZEBIŃSKA: *Działalność księdza Wacława Blizińskiego na rzecz rodziny i kobiet*. „Family Forum” 2008, nr 8, s. 159—171; S., *Moczydłowska-Niekraszowa Maria...*, s. 9.

¹⁹ W. BLIZIŃSKI: *Wspomnienia z mego życia...*, s. 36.

²⁰ G. WALIŚ: *Moczydłowska Maria...*, s. 284.

ne realizowały swoje cele poprzez zapomogi, rozdawnictwo żywności, odzieży i obuwia, a także organizowanie różnego rodzaju instytucji pomocowych (m.in. stacji opieki nad matką i dzieckiem, ochronek, sierocińców, przytułków, żłobków i schronisk)²¹. Na przełomie 1917/1918 roku pod opieką częstochowskiego oddziału Rady Opiekuńczej było przeszło 6 tys. osób (tj. nieco ponad 8% ogółu mieszkańców), z czego 4/5 stanowiły dzieci²².

Po raz kolejny Moczydłowska skupiła swoje wysiłki na poprawie losu najmłodszych z mieszkańców. Głód i niedożywienie, bezdomność i złe warunki mieszkaniowe, brak podstawowej opieki zdrowotnej oraz odpowiedniego, tj. dostosowanego do pory roku, ubrania i obuwia to tylko niektóre z problemów dotykających ówczesne rodziny. Jednym z przykładów jej zaangażowania w działalność opiekuńczą na rzecz dzieci był apel, który wystosowała podczas zjazdu przedstawicieli kółek rolniczych powiatu częstochowskiego na początku czerwca 1917 roku. Prosiła wówczas rolników o przyjęcie na czas letni (na tzw. przeżywienie) małoletnich, a także pomoc w zbieraniu składek na rzecz zubożałej ludności miejskiej²³. Akcja zakończyła się sukcesem — w okresie wakacyjnym na wieś wyjechało ponad 770 osób²⁴. Była również jednym z inicjatorów powołania we wrześniu 1917 roku Klubu Gazeciarzy, który organizował dla dzieci trudniących się tym zajęciem od 2 do 4 godzin tygodniowo lekcji historii, religii i języka ojczystego²⁵.

Moczydłowska należała również do jednej z najbardziej znaczących organizacji oświatowych i opiekuńczych na terenie Królestwa Polskiego, tj. Polskiej Macierzy Szkolnej [dalej: PSM], której głównym celem działalności był rozwój oświaty, krzewienie ideałów wychowania chrześcijańsko-narodowego, a także szeroko pojęta pomoc moralna i materialna na rzecz dzieci. Jako przewodnicząca Wydziału Wychowania Przedszkolnego Koła Okręgowego PMS w Częstochowie wielokrotnie zabierała głos na temat wychowania dzieci w środowisku domowym i instytucjonalnym. Tak było między innymi podczas spotkania dla kobiet z okręgu częstochowskiego. Spotkanie zostało zorganizowane na początku maja 1917 roku. Moczydłowska wygłosiła wówczas odczyt na temat najczęstszych błędów wychowawczych popełnianych przez rodziców, zwracając szczególną uwagę na konieczność popularyzowania wiedzy pedagogicznej w środowisku

²¹ M. PRZENIOSŁO: *Rada Główna Opiekuńcza w latach 1915—1918. Władze, struktura wewnętrzna, formy aktywności*. W: *Dzieje biurokracji*. T. 4. Red. A. GÓRAK, K. LATAWIEC, D. MAGIER. Lublin 2011, s. 607—614.

²² Archiwum Państwowe w Częstochowie [dalej: APCz], Akta miasta Częstochowy, sygn. 7452, *Referat dla Ministra Opieki Społecznej i Ochrony Pracy*, marzec 1918, k. 90—92.

²³ *Ze zjazdu Kółek rolniczych w Częstochowie*. „Goniec Częstochowski” z 6 czerwca 1917 r., R. 12, nr 127, s. 3; *Ze zjazdu Kółek rolniczych. Ciąg dalszy*. „Goniec Częstochowski” z 7 czerwca 1917 r., R. 12, nr 128, s. 3.

²⁴ *Kronika*. „Goniec Częstochowski” z 20 września 1917 r., R. 12, nr 214, s. 2.

²⁵ *Nowy Klub*. „Goniec Częstochowski” z 19 września 1917 r., R. 12, nr 213, s. 2—3.

domowym²⁶. Z kolei na Zjeździe Nauczycieli Ziemi Piotrkowskiej, jaki odbył się w dniach 20—23 sierpnia 1917 roku, mówiła o roli i znaczeniu tzw. zakładów opiekuńczo-wychowawczych, zwanych ochronkami. Postulowała między innymi ujednoczenie ich metod pracy i organizacji, podwyższenie wynagrodzeń pracowników, a także propagowanie wśród dzieci zasad higieny oraz pielęgnowanie idei wychowania narodowo-religijnego²⁷. Warto dodać, że Moczyłowska była jedną z osób, której zależało na ścisłym powiązaniu ochronek ze szkołą, tak by miały status placówek przygotowujących dzieci do edukacji szkolnej²⁸.

Wokół wyborów 1919 roku

Z początkiem grudnia 1918 roku rozpoczął się w powiecie częstochowskim i radomskowskim²⁹ (tj. w okręgu wyborczym nr 30) proces formowania koalicji parlamentarnej o orientacji centroprawicowej³⁰. Inicjatywa wyszła ze strony Narodowego Związku Robotniczego [dalej: NZR], który jako jedyny miał w pełni sformalizowaną strukturę organizacyjną oraz Polskiego Zjednoczenia Ludowego [dalej: PZL]³¹. Efektem tych starań było utworzenie 26 grudnia Centralnego Narodowego Komitetu Wyborczego Robotniczo-Włościańskiego w Częstochowie [dalej: CNKWR-W], w którego skład weszło: NZR, PZL, powstała w 1918 roku z inicjatywy endecji Narodowa Organizacja Wyborcza Kobiet³² [dalej: NOWK],

²⁶ *Z zebrania kobiet polskich*. „Goniec Częstochowski” z 22 maja 1917 r., R. 12, nr 115, s. 2—3.

²⁷ *Ze Zjazdu Nauczycieli*. „Goniec Częstochowski” z 21 sierpnia 1917 r., R. 12, nr 189, s. 1; *Uchwały zjazdu nauczycielstwa*. „Goniec Częstochowski” z 24 sierpnia 1917 r., R. 12, nr 192, s. 1—2.

²⁸ Warto dodać, że ochronki zostały włączone do ogólnego systemu szkolno-wychowawczego dopiero na mocy ustawy jędrzejewiczowskiej, tj. *Ustawy o ustroju szkolnictwa* z 11 marca 1932 roku. Zob.: M. WRÓBEL: *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918—1939*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1967, s. 26; M. PĘCHERSKI, M. ŚWIĄTEK: *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917—1969. Podstawowe akty prawne*. Warszawa 1972, s. 16.

²⁹ W połowie lat trzydziestych XX w. jego nazwa została zmieniona na „radomszczański”.

³⁰ APCz, *Akta miasta Częstochowy*, sygn. 5071, *Dekret z dnia 28 listopada 1918 r. o wyborach do Sejmu Ustawodawczego*, 28 listopada 1918, k. 10.

³¹ Zob.: T. MONASTERSKA: *Narodowy Związek Robotniczy w okresie wyborów do Sejmu Ustawodawczego grudzień 1918 — styczeń 1919*. „Przegląd Historyczny” 1964, nr 56/4, s. 595—622.

³² Podstawowym celem jej działalności było mobilizowanie kobiet ze wszystkich środowisk społecznych do udziału w wyborach parlamentarnych 1919 r. i głosowanie na kandydatki Centralnego Narodowego Komitetu Wyborczego, powołanego przez Narodową Demo-

Krajowy Związek Nauczycielstwa Ludowego, a także kilkanaście mniejszych stowarzyszeń i związków różnych profesji zawodowych³³. Choć ugrupowania te miały różne, często sprzeczne z sobą, interesy, to utworzenie wspólnego bloku było zabiegiem taktycznym, z założenia zwiększającym ich szansę na sukces wyborczy.

Wśród działaczy CNKWR-W prym wiedli: lekarz, późniejszy przewodniczący Rady Miejskiej w Częstochowie — Stanisław Nowak, sędzia okręgowy — Antoni Goczałkowski, kupiec — Roman Pruszkowski, późniejszy komendant policji konnej w Częstochowie — Seweryn Nowakowski, nadmajster w zakładach przemysłu wełnianego — Józef Zagórski oraz kupiec, późniejszy ławnik magistratu — Feliks Kurpiński. Dwaj ostatni, członkowie NZR, odpowiadali za tworzenie listy wyborczej, redagowanie odezwo oraz pozyskiwanie, wydawanie i rozliczanie funduszy³⁴. Do Komitetu należała również Maria Moczydłowska, która 28 grudnia została wybrana jako jedna z ośmiu delegatek z władz CNKWR-W do Zarządu Narodowej Organizacji Wyborczej Kobiet Polskich³⁵.

Nadanie praw wyborczych wszystkim obywatelom bez względu na płeć sprawiło, że kobiecy elektorat stał się istotnym elementem gry wyborczej, szczególnie że miejscami liczebnie przeważał nad elektoratem męskim³⁶. Wpływ na to miały zarówno przymusowe i dobrowolne migracje w latach I wojny światowej, jak i toczące się nadal działania wojenne. Nie bez znaczenia było również pozbawienie praw wyborczych wojskowych w służbie czynnej (art. 4)³⁷. W kampanię 1918/1919 roku włączyła się między innymi NOWK,

krację. Po ukonstytuowaniu się Sejmu Ustawodawczego NOWK została przekształcona w Narodową Organizację Kobiet, która działała na rzecz podnoszenia poziomu uświadomienia politycznego kobiet w II RP. Choć chciała uchodzić za apolityczną organizację społeczną, upowszechniała wśród Polek idee narodowe. Szerzej: J. MYŚIAKOWSKA-MUSZYŃSKA: »*W imię Boga i Ojczyzny!*«. *Działalność społeczno-polityczna Narodowej Organizacji Kobiet 1919—1939 — wybrane zagadnienia*. „Dzieje Najnowsze” 2015, R. 47, nr 3, s. 25—48; R. KOTOWSKI: *Między polityką a działalnością społeczną — Narodowa Organizacja Kobiet w dwudziestolecium międzywojennym*. W: *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*. T. 2. Red. A. JANIĄK-JASIŃSKA, K. SIERAKOWSKA, A. SZWARC. Warszawa 2009, s. 275—286.

³³ *Ruch przedwyborczy*. „Dziennik Narodowy” z 31 grudnia 1918 r., R. IV, nr 297, s. 2; I. SZUMLAS-MAJZNER: *Kampania wyborcza centroprawicy do Sejmu Ustawodawczego 1919 roku w powiecie częstochowskim*. „Ziemia Częstochowska” 2008, T. 34, s. 111—112.

³⁴ *W sprawie wyborów do Sejmu*. „Gazeta Częstochowska” z 28 grudnia 1918 r., R. IV, nr 280, s. 3.

³⁵ *Narodowa Organizacja Wyborcza Kobiet Polskich*. „Goniec Częstochowski” z 31 grudnia 1918 r., R. 13, nr 282, s. 3.

³⁶ Taka sytuacja miała miejsce głównie w dużych miastach, m.in. w Warszawie, Krakowie i Łodzi. Kobiety stanowiły tam odpowiednio — 57,9%, 55,6% i 55,9% ogółu uprawnionych do głosowania. Za: M. ŚLIWA: *Udział kobiet w wyborach...*, s. 50.

³⁷ Prawa wyborczego nie miały również osoby pozbawione sędownie praw obywatelskich (art. 5). *Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego*. Dziennik Praw Państwa Polskiego [dalej: Dz.P.P.P.] z 1918 r., nr 18, poz. 46.

która prowadziła szeroką akcję informowania kobiet o przysługujących im prawach oraz zachęcała je, by należycie z nich skorzystały. Mobilizacji kobiecego elektoratu służyły przede wszystkim ulotki oraz wiece. Jeden z nich odbył się 30 grudnia 1918 roku w Częstochowie. Organizatorką i główną prelegentką była Moczyłowska, która pomimo młodego wieku potrafiła w pełni wykorzystać fakt politycznego równouprawnienia kobiet. W swoim wystąpieniu przypominała zaangażowanie kobiet w podtrzymywanie polskich tradycji narodowych. Uświadamiała Polkom wagę każdego oddanego głosu i znaczenie aktu wyborczego dla przyszłości państwa. Rozwinięciem jej wystąpienia było przyjęcie rezolucji, w której domagano się umieszczenia kobiety na liście kandydatów na posłów do Sejmu Ustawodawczego z okręgu nr 30. Chodziło oczywiście o miejsce, które dawało realne szanse wyboru, a proponowaną kandydatką była sama Moczyłowska³⁸.

W pierwszych dniach stycznia 1919 roku prezydium CNKWR-W, po kilkunastu godzinnych rozmowach z reprezentantami gmin z obu powiatów, przedstawiło okręgową listę kandydatów do objęcia mandatu poselskiego. Listę nr 4 otwierało nazwisko włościanina z Dobryszyc — Jana Szyszkowskiego (PZL)³⁹. Kolejne miejsca zajmowali: robotnik — Antoni Piekarski (NZR), włościanin — Jan Brodziak (PZL), prezes zarządu Kółek Rolniczych i członek zarządu Powiatowej Rady Opiekuńczej — ks. Zygmunt Sędzimir (PZL), prezes Związku Miast Polskich — mecenas Adolf Suligowski oraz wspomniany wcześniej Józef Zagórski. Siódma była Maria Moczyłowska⁴⁰. Warto podkreślić, że umieszczenie na liście wyborczej przedstawiciela duchowieństwa oraz kobiety było ważnym atutem w rozgrywce wyborczej. Krok ten przyniósł ugrupowaniom centrowym i prawicowym sukces nie tylko lokalnie, ale również w skali kraju. Wzywając kobiety do aktywnego udziału w wyborach, przekonywano, że to od ich głosów zależeć będzie przyszłość kraju.

Biorąc pod uwagę liczbę mandatów do obsadzenia w okręgu (tj. 9), można przypuszczać, że efekt spotkania w niewielkim stopniu spełnił oczekiwania środowiska kobiecego (spośród 79 zgłoszonych kandydatów w okręgu zaledwie 5 stanowiły kobiety)⁴¹. Jednak jak pokazała przyszłość, zwycięstwo w wybo-

³⁸ *Wiec kobiet*. „Goniec Częstochowski” z 1 stycznia 1919 r., R. 14, nr 1, s. 4.

³⁹ APCz, Akta Magistratu miasta Częstochowy, sygn. 5015, *Główna Komisja Wyborcza okręgu 30-go do Sejmu Ustawodawczego*, 16 stycznia 1919, k. 16.

⁴⁰ Miejsce ósme zajął włościanin Antoni Ryba, dziewiąte — majster krawiecki Stefan Smuga. *Nowa lista wyborcza ustalona*. „Goniec Częstochowski” z 5 stycznia 1919 r., R. 14, nr 4, s. 4; *Głosujcie na listę nr 4*. „Goniec Częstochowski” z 12 stycznia 1919 r., R. 14, nr 9, s. 3.

⁴¹ Były to: prowadząca gospodę żołnierską Maria Kasprzycka (PPS), nauczycielka — Irena Kosmowska (PSL „Wyzwolenie”), M. Moczyłowska, żona kupca — Rachela Wolińska (Komitet Wyborczy „Bund”) oraz freblanka — Eleonora Krak (Komitet Wyborczy Żydowskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej „Poalej Syjon”). Warto dodać, że dwie z nich — R. Wolinska i I. Kosmowska — nie tylko nie pochodziły z okręgu, ale również nie

rach obozu narodowego i porażka lewicy umożliwiły Moczydłowskiej zdobycie mandatu nawet z tak odległej pozycji na liście. W okręgu częstochowsko-radomskim do głosowania przystąpiło prawie 82% uprawnionych⁴². Zdecydowana większość mieszkańców (59,7%) zagłosowała na listę nr 4, dzięki czemu mandat poselski zdobyło aż 7 kandydatów wystawionych przez CNKWR-W⁴³. Pozostałe 2 mandaty przypadły członkom PSL „Wyzwolenie”, które miało zdecydowanie większe poparcie w Radomsku niż w Częstochowie⁴⁴.

Na sukces Moczydłowskiej złożyło się wiele czynników. Jednym z nich było jej osobiste zaangażowanie w życie lokalnej społeczności, dopełnione intensywną propagandą przedwyborczą, kolejnym — docenienie wartości kobiecego elektoratu przez blok narodowy, który wspierały prawicowo-katolickie środowiska kobiece. Często w rękach kobiet — żon, matek, sióstr — leżało zdopingowanie swoich najbliższych do spełnienia obywatelskiego obowiązku poprzez udział w wyborach. Najważniejszym czynnikiem była jednak jej bliska znajomość z ks. Bliźnińskim, który na początku 1917 roku objął stanowisko prezesa Rady Naczelnej Zjednoczenia Ludowego [dalej: ZL], a od końca 1918 roku piastował funkcję przewodniczącego PZL, które wyodrębniło się na skutek niechęci do radykalizacji ruchu ludowego. W lipcu 1919 roku ugrupowanie połączyło się z grupką działaczy Zjednoczenia Narodowego, tworząc wspólnie odrębny klub poselski (tj. NZL)⁴⁵. Szeregi tej partii zasilili wszyscy posłowie

byli w żaden sposób z nim związane. W 1919 r. Kosmowska otrzymała mandat poselski do Sejmu Ustawodawczego z listy wyborczej PSL „Wyzwolenie” z okręgu lubelskiego (w ordynacji wyborczej dopuszczano możliwość kandydowania w więcej niż jednym okręgu wyborczym). APCz, Akta Magistratu miasta Częstochowy, sygn. 5015, *Główna Komisja Wyborcza okręgu 30-go do Sejmu Ustawodawczego*, 16 stycznia 1919, k. 16.

⁴² Na ogólną liczbę 188 263 uprawnionych do głosowania przystąpiło 154 564 obywateli. Za: T.A. SIEDLIK: *Historia Polski 1900—1939*. Warszawa 1993, s. 301—302.

⁴³ *Zwycięstwo koalicji narodowej. Kobieta polska zwyciężyła!*. „Goniec Częstochowski” z 30 stycznia 1919 r., R. 14, nr 24 (dodatek specjalny), s. 5; R. SZWED: *Wybory do Sejmu Ustawodawczego w okręgu Częstochowa—Radomsko w 1919 r.* W: *Częstochowa w pierwszych latach Polski Odrodzonej*. Red. R. SZWED, J. MIZGALSKI, W. PALUS. Częstochowa 1994, s. 26.

⁴⁴ Głosowało na nią 92 314 obywateli. T.A. SIEDLIK: *Historia Polski...*, s. 302.

⁴⁵ Od 1904 r. ks. Bliźniński prowadził ożywioną działalność niepodległościową. Aktywnie włączył się w życie polityczne dopiero ponad 10 lat później. W listopadzie 1916 r. wszedł w skład prezydium obradującego w Warszawie wiecu chłopskiego. Był także członkiem Komitetu Ofiary Narodowej, powołanego przez Wydział Wykonawczy Tymczasowej Rady Stanu. W lutym 1917 r. współtworzył ZL, które sytuowało się na prawicy polskiego ruchu ludowego i w przeciwieństwie do pozostałych partii chłopskich propagowało hasła solidaryzmu społecznego. W grudniu 1918 r., nie godząc się na połączenie z PSL „Piast”, stanął na czele PZL, z ramienia którego został wybrany posłem na Sejm Ustawodawczy z okręgu nr 10 (Kalisz—Turek). W latach 1919—1923 był członkiem NZL. Po rozpadzie partii wycofał się na pewien czas z życia politycznego. *Wiec włościan w Warszawie*. „Gazeta Ludowa. Tygodnik Ilustrowany” z 3 grudnia 1916 r., R. 2, nr 45, s. 5; *Wiec chłopski w Warszawie*. „Ziemia Lubelska” z 28 listopada 1916 r., R. 11, nr 591, s. 3; W. STANKIEWICZ: *Dążenia zjednoczenio-*

PZL, którzy zostali wybrani w okręgu częstochowsko-radomskim, tj. Brodziak, ks. Sędzimir oraz Moczydłowska, która pełniła ponadto funkcję sekretarza klubu⁴⁶.

W Sejmie Ustawodawczym

W Sejmie Ustawodawczym Moczydłowska była jedną z ośmiu posłanek. Po wyborach 26 stycznia 1919 roku w ławach poselskich zasiadły również: wybrana z listy narodowej Gabriela Balicka (Związek Sejmowy Ludowo-Narodowy), Jadwiga Dziubińska i Irena Kosmowska (PSL „Wyzwolenie”) oraz Zofia Moraczewska (Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów). W następnych miesiącach, po wyborach uzupełniających w Wielkopolsce (1 czerwca 1919 r.) i na Pomorzu (2 maja 1920 r.) dołączyły do nich: z listy narodowej Zofia Sokolnicka (Związek Ludowo-Narodowy) oraz Franciszka Wilczkowiakowa i Anna Piasecka (Narodowa Partia Robotnicza). Choć stanowiły niecałe 2% ogólnej liczby posłów, ich wejście do świata polityki rozpoczęło ważny okres w historii polskiego parlamentaryzmu⁴⁷. Warto również dodać, że dla każdej z nich zdobycie mandatu poselskiego było nobilitacją, ukoronowaniem dotychczasowej działalności na niwie społeczno-politycznej, a także dowodem przynależności do kształtującej się elity kraju.

Ta niewielka pod względem liczebności grupa kobiet wyróżniała się na tle pozostałych parlamentarzystów pod kilkoma względami. Posłanki legitymowały się pochodzeniem inteligenckim bądź ziemiańskim. Każda otrzymała w przeszłości staranne wykształcenie, niektóre także uniwersyteckie (m.in. G. Balicka, która w 1893 r. uzyskała tytuł doktora nauk przyrodniczych⁴⁸). Wszystkie, poprzez swoją działalność parlamentarną, walczyły z postrzeganiem roli kobiety wyłącznie przez pryzmat rodziny, tj. matki, żony, pani domu czy zaradnej gospodyni. Przy ważnych inicjatywach uchwałodawczych potrafiły ze sobą współpracować, niezależnie od przekonań i podziałów partyjnych. Mimo że nie mogły się pochwalić doświadczeniem poselskim zdobytym w instytucjach przedstawicielskich państw zaborczych, aktywnie uczestniczyły w debatach plenarnych

we w ruchu ludowym. „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i Studia z Okresu 1914—1939” 1962, T. 5, s. 135—150; A. ŁUCZAK: *Powstanie i działalność Zjednoczenia Ludowego i Polskiego Zjednoczenia Ludowego (1917—1919).* „Rocznik Dziejów Ruchu Ludowego” 1968, nr 10, s. 34—65.

⁴⁶ T. RZEPECKI: *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku.* Poznań 1920, s. 286—287.

⁴⁷ M. ŚLIWA: *Udział kobiet w wyborach...*, s. 53.

⁴⁸ K. LUKSA: *Gabriela Balicka (1867—1962). Działalność polityczna, społeczna, naukowa, edukacyjna.* Warszawa 2017, s. 30—31.

(rzadko jednak zabierały głos, reprezentując interesy swoich partii). Choć przyczyniły się do poprawy sytuacji prawnej kobiet w Polsce, pozostawały raczej na marginesie prac legislacyjnych najważniejszych komisji Sejmu Ustawodawczego⁴⁹. Określane początkowo „posełkami” lub „posełkiniami”, które nie miały ówczasie — wbrew niektórym opiniom — znaczenia pejoratywnego, torowały drogę kolejnym posłankom i senatorkom⁵⁰.

Pod względem działalności legislacyjnej posłanek Moczydłowska uplasowała się gdzieś pośrodku. Choć na forum sejmowym to Sokolnicka i Balicka były najaktywniejszymi spośród „posełek”, to właśnie ona — jako pierwsza kobieta — zabrała w sejmie głos. Doszło do tego 13 maja 1919 roku podczas posiedzenia, na którym debatowano nad deklaracją konstytucyjną oraz kwestią służby folwarcznej⁵¹.

Moczydłowska wykorzystała dyskusję na temat ustrojowych fundamentów odrodzonego państwa, by zwrócić uwagę zebranych na konieczność zmian w prawodawstwie polskim w celu ochrony praw i interesów kobiet. W imieniu swoim i pozostałych posłanek domagała się równouprawnienia kobiet (zarówno w sferze rozwiązań prawnych, jak i w praktyce życia codziennego), zapewniając jednocześnie, że nie stoi to w sprzeczności z tradycyjnie pojmowaną ich rolą w społeczeństwie czy w rodzinie. Jej wystąpienie stanowiło swoistą zapowiedź spraw, którymi wszystkie chciały zająć się w najbliższej przyszłości: „Wierzimy w to gorąco, że udział kobiet w prawodawstwie zaznaczy się przede wszystkim tem, że prawa stanowione przez mężczyzn, prawa często nadzwyczaj twarde i ciężkie staną się nieco łagodniejszymi i delikatniejszymi. Wierzimy w to, że praca nasza zmniejszy nędzę ogólną, a w szczególności nędzę dziecka, która jest tak trudną do zniesienia każdemu sercu kobiecemu. Wierzimy w to, że z powodu zniesienia reglamentacji prostytucji, czego się stanowczo domagać

⁴⁹ M. NIEWIADOMSKA-CUDAK: *Reprezentatywność i aktywność kobiet...*, s. 60—62; M. PIOTROWSKA-MARCHEWA: *Nauczycielki polskich szkół...*, s. 335—336; M. ŚLIWA: *Udział kobiet w wyborach...*, s. 54—57.

⁵⁰ Przez cały okres II Rzeczypospolitej tworzenie żeńskich nazw zawodów, stanowisk i tytułów naukowych wzbudzało wiele kontrowersji. Część językoznawców opowiadała się za używaniem męskich form w odniesieniu do kobiet. Reszta postulowała stosowanie feminatywów, które powstawały najczęściej przez dodanie przyrostka *-ka* do podstawy (np. doktorka, profesorka, adwokatka). Istniejąca współcześnie para rzeczowników „poseł” — „posłanka” jest pod względem słowotwórczym asymetryczna. Zastała bowiem utworzona z funkcjonujących dawniej paralelnych formacji: „poseł” — „posełka” oraz „posłanek” (archaizm) — „posłanka”. Wyraz „poseł” stanowił więc podstawę słowotwórczą dla słowa „posełka”, które początkowo używane było w tekstach literackich, a dopiero w XX w. używano je w znaczeniu „parlamentarzystka”. Za: K. DŁUGOSZ-KURCZABOWA: *Posel i poslanka*. Poradnia PWN. 2008 — <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/posel-i-poslanka9102.html> (dostęp: 18.04.2019); A. SIECZKOWSKI: *Co pisać o języku?*. „Poradnik Językowy” 1934, z. 3, s. 46.

⁵¹ Sprawozdanie Stenograficzne Sejmu Ustawodawczego [dalej: SSSU], pos. 37 z 13 maja 1919 r., ł. 56—57.

tutaj będziemy, kobiety upadłe [...] będą miały łatwiejszą możliwość do powrotu na drogę pracy [...]”⁵². Mowa została nagrodzona gromkimi brawami⁵³.

Moczydłowska działała w sejmowej komisji oświatowej oraz opieki społecznej⁵⁴. Najczęściej podczas debat sejmowych zabierała głos w sprawach społecznych oraz opiekuńczo-wychowawczych. Często korzystała z przysługującego jej prawa składania interpelacji. Nierzadko dotyczyły one spraw okręgu, w którym zdobyła mandat poselski. Najwięcej, bo aż trzy, zgłosiła w marcu 1919 roku. Wszystkie miały charakter interpelacji zbiorowych, jej autorami byli posłowie z klubu NZL. Dwie z nich dotyczyły problemów aprowizacyjnych oraz walki z przestępczością przemysłową wzdłuż granicy polsko-niemieckiej — należy podkreślić, że przemysł był wówczas zjawiskiem masowym⁵⁵. Bezpośrednim powodem wystosowania interpelacji były zamieszki głodowe, do których doszło 3 marca na terenie Częstochowy i Radomska. Warto dodać, że rozruchy, wywołane powszechnym brakiem podstawowych produktów i towarów, w połączeniu z szalejącą drożyzną doprowadziły do kryzysu społecznego na znacznych terenach należących w 1919 roku do państwa polskiego. W szczególnie złej sytuacji znajdowały się miasta i obszary uprzemysłowione. Nie dziwi zatem fakt, że interpelacja ta pozostała bez odpowiedzi zarówno ze strony ministra aprowizacji — Antoniego Minkiewicza, jak i ministra spraw wewnętrznych — Stanisława Wojciechowskiego⁵⁶. Trzecia, adresowana do ministra skarbu — Józefa Englicha, dotyczyła problemu spłaty w rublach przedwojennych pożyczek w częstochowskich oddziałach Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej⁵⁷. Na mocy rozporządzenia z 29 czerwca 1918 roku wierzyciel miał bowiem prawo odmówić przyjęcia tej waluty przy spłacie należności powstałych przed 26 kwietnia 1917 roku, co miało położyć kres spekulacjom walutowym oraz dezorganizacji rynku⁵⁸.

Pomimo formalnego równouprawnienia politycznego nadal istniały liczne ograniczenia w stosunku do kobiet w prawie cywilnym. Latem 1919 roku Sejm Ustawodawczy przyznał etatowym i nieetatowym funkcjonariuszom państwowym, nauczycielom szkół powszechnych oraz profesorom zakładów teologicz-

⁵² Ibidem, ł. 57.

⁵³ *Przyszła konstytucja polska a kobiety*. „Przegląd Kobiety” z 31 maja 1919 r., R. 1, nr 6, s. 7; *Relacja z posiedzenia sejmu*. „Gazeta Warszawska” z 14 maja 1919 r., R. 138, nr 130, s. 3.

⁵⁴ T. RZEPECKI: *Sejm Rzeczypospolitej...*, s. 12—13; G. WALIŚ: *Moczydłowska Maria...*, s. 284.

⁵⁵ SSSU, pos. 10 z 5 marca 1919 r., ł. 3; SSSU, pos. 13 z 11 marca 1919 r., ł. 4.

⁵⁶ Jesienią 1919 r. posłowie z NZJ po raz kolejny bezskutecznie próbowali dociec przyczyny trudności aprowizacyjnych na terenie powiatów częstochowskiego i radomskiego. Starali się również wyjaśnić rolę, jaką w tych zamieszkach odegrała milicja ludowa oraz straż kolejowa. SSSU, pos. 96 z 7 listopada 1919 r., ł. 3.

⁵⁷ SSSU, pos. 12 z 8 marca 1919 r., ł. 6.

⁵⁸ Z. KARPIŃSKI: *Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917*. Warszawa 1968, s. 23—24.

nych nadzwyczajny dodatek drożyzniany⁵⁹. Ustawa spotkała się z ostrym sprzeciwem parlamentarzystek, które 21 listopada zgłosiły w trybie nagłym wspólny wniosek o objęcie dodatkiem także kobiet zatrudnionych na tych stanowiskach. Postulat ten, poza Moczydłowską, poparły Balicka, Dziubińska, Kosmowska oraz Moraczewska⁶⁰. Sejm Ustawodawczy nie przychylił się do ich propozycji⁶¹. Jednak mimo porażki posłanki kontynuowały walkę o prawa kobiet.

Moczydłowska była jedną z parlamentarzystek, które zabiegały (bezskutecznie) o zmianę regulacji dotyczących obywatelstwa w kierunku równouprawnienia płci. Nowa ustawa, uchwalona 20 stycznia 1920 roku, tj. w czasie, gdy granice państwa polskiego nie zostały jeszcze ostatecznie określone, przyjmowała jako punkt wyjścia zakaz podwójnego obywatelstwa (art. 1) oraz zasadę jednolitości obywatelstwa w rodzinie. W świetle jej zapisów nadanie mężczyźnie obywatelstwa polskiego, jak i jego utrata, w trakcie trwania małżeństwa rozciągały się na jego żonę (art. 13). Na skutek zawarcia małżeństwa z cudzoziemcem bądź zmiany obywatelstwa przez męża kobieta nabywała obce obywatelstwo, co mogło pociągnąć za sobą utratę pracy. Posiadanie obywatelstwa polskiego było bowiem nieodzownym warunkiem wykonywania niektórych zawodów. Ustalono ponadto, że dzieci nabywają obywatelstwo tylko po rodzicu określonej płci, tj. ślubne — po ojcu, nieślubne — po matce (art. 5)⁶².

Prace nad ustawą trwały zaledwie trzy miesiące. Dnia 1 października 1919 roku projekt rządowy trafił pod obrady sejmowe, a następnie został przesłany do komisji konstytucyjnej⁶³. Po drugim i trzecim czytaniu, które miały miejsce

⁵⁹ SSSU, pos. 79 z 28 lipca 1919 r., ł. 1—10; Ustawa z dnia 28 lipca 1919 r. O przyznaniu funkcjonariuszom państwowym, nauczycielom szkół powszechnych i profesorom zakładów teologicznych nadzwyczajnego dodatku drożyznianego. Dz.P.P.P. z 28 lipca 1919 r., nr 63, poz. 377.

⁶⁰ SSSU, pos. 102 z 21 listopada 1919 r., ł. 62.

⁶¹ Gwoli ścisłości warto dodać, że była to druga interwencja Moczydłowskiej w sprawie tego świadczenia. Pierwsza miała miejsce 4 listopada 1919 r. i dotyczyła nieregularnego wypłacania nauczycielom szkół średnich pensji, a także niewypłacenia im budzącego kontrowersje dodatku drożyznianego oraz pieniędzy za ponadwymiarowe godzinny i wychowawstwo. Zdaniem autorów interpelacji, tj. posłów z NZL, brak płynności finansowej mógł doprowadzić do odpływu najlepiej wykwalifikowanych kadr, czyli nauczycieli z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym, których w tym czasie permanentnie brakowało. SSSU, pos. 94 z 4 listopada 1919 r., ł. 3; *Interpelacja pp. Sołtyka, Moczydłowskiej, Skupia i tow. Klubu N. Z. Lud. do pp. Ministrów Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i Skarbu w sprawie niewypłacania nauczycielom państwowych szkół średnich dodatku drożyznianego, uchwalonego przez Sejm w dniu 28. VII. Jako też w sprawie niesystematycznego wypłacania im zasadniczych pensji*, nr 746 z 4 listopada 1919 r., s. 1—2; https://bs.sejm.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/7CCMAMJMLTIC2PCVJL33P2IUR6MS36.pdf (dostęp: 18.04.2019).

⁶² Ustawa z dnia 20 stycznia 1920 r. O obywatelstwie Państwa Polskiego. Dz.U. 1920, nr 7, poz. 44.

⁶³ SSSU, pos. 85 z 1 października 1919 r., ł. 4.

kolejno 8 i 20 stycznia 1920 roku, doszło do burzliwej dyskusji wśród posłów. Najwięcej kontrowersji budziła kwestia interpretacji pojęcia stałego zamieszkania oraz sprawa dostosowania części przepisów o nabywaniu obywatelstwa polskiego do zobowiązań międzynarodowych wynikających z podpisanych przez Polskę traktatów⁶⁴. To właśnie w związku z trzecim, ostatnim, czytaniem została przedłożona Sejmowi Ustawodawczemu rezolucja, by rząd polski podczas zawierania międzynarodowych porozumień uwzględniał zasadę, zgodnie z którą zamążpójście kobiety nie jest równoznaczne z utratą dotychczasowego obywatelstwa. Wniosek nie zyskał jednak aprobaty większości posłów⁶⁵.

Jako parlamentarzystka Moczydłowska nie bała się mówić, co myśli, niezależnie od tego, czy inni się z nią zgadzali, czego najlepszym przykładem były prace nad ustawą o ograniczeniu produkcji i spożycia alkoholu. Zdarzało jej się również uciekać do trików, szczególnie w sytuacji, gdy nie zgadzała się z decyzjami swojego klubu. W 1921 roku (16 marca) opuściła salę sejmową, by „zatelefonować”, dzięki czemu przewagą 3 głosów przeszła poprawka lewicy do konstytucji marcowej. Konsekwencją było usunięcie wirylistów (mężów zaufania mających wchodzić do Senatu nie z wyboru, a z urzędu) ze składu przyszłego Senatu, mimo sprzeciwu NZL. Następnego dnia na łamach „Robotnika” można było przeczytać: „Jakiś zrozapczony prawicowiec przypisuje uśmiercenie wirylistów »telefonem« [...]. Posłanka Moczydłowska bowiem akurat w chwili głosowania telefonowała [...]”⁶⁶.

Na straży trzeźwości

Moczydłowska zaangażowana była również w działalność trzeźwościową. Duży rozgłos przyniosły jej prace nad ustawą o ograniczeniu produkcji i spożycia alkoholu, która została uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 23 kwietnia 1920 roku⁶⁷. Pijaństwo, które powodowało również infamię, było przedstawiane jako bolączka społeczeństwa już w XIX wieku. Waga problemów wynikających z regularnego spożywania alkoholu w nadmiernych ilościach była znacząca w kontekście skutków zarówno zdrowotnych, jak i społecznych. Z nalegiem walczyły liczne organizacje i ugrupowania religijne, zawodowe, kobiece

⁶⁴ SSSU, pos. 107 z 8 stycznia 1920 r., ł. 3—23; SSSU, pos. 108 z 20 stycznia 1920, ł. 3—22.

⁶⁵ Ibidem, ł. 22.

⁶⁶ *Obrady Sejmowe. Sesja trzecia — posiedzenie 220. Konstytucję uchwalono.* „Robotnik” z 17 marca 1921 r., nr 71(1213), s. 2.

⁶⁷ Obowiązywała do 1931 r. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1920 r. O ograniczeniach w sprzedaży napojów alkoholowych. Dz.U. 1920, nr 37, poz. 210.

oraz młodzieżowe. Jednym z najważniejszych było utworzone w kwietniu 1919 roku Polskie Towarzystwo Walki z Alkoholizmem „Trzeźwość”. Integrowało ono działaczy trzeźwościowych z terenów trzech byłych zaborów. Najmłodsza z posłanek pełniła w nim funkcję prezesa. Aktywnie działała również w redakcji jego organu prasowego, który był wydawany w Warszawie pod tym samym tytułem. Periodyk, z kilkuletnią przerwą, ukazywał się do roku 1939, a redagował go Jan Szymański⁶⁸.

Moczydłowska opowiadała się za wprowadzeniem całkowitego zakazu sprzedaży i konsumpcji alkoholu w kraju, co stanowiło nieraz pretekst do kpin i żartów ze strony innych posłów. Niektórzy z parlamentarzystów po zakończonych obradach, które często trwały do późnej nocy, mieli się spotykać na tzw. dwie szybkie moczydłowskie⁶⁹. Niezależnie od dowcipów, które krążyły po sejmowych korytarzach, ustawa przeciwalkoholowa z 1920 roku nazywana była potocznie „lex Moczydłowska” w uznaniu jej zasług za promowanie abstynencji, szczególnie zaś za nieustępliwą walkę o ograniczenie dostępności i spożycia alkoholu wśród dzieci i młodzieży⁷⁰.

Była jednym z bardziej aktywnych uczestników kilkumiesięcznej dyskusji parlamentarnej, która poprzedziła uchwalenie ustawy. Jako zwolenniczka restrykcyjnych rozwiązań, w czerwcu 1919 roku poparła wniosek autorstwa ks. Zygmunta Kaczyńskiego o wprowadzeniu całkowitego zakazu sprzedaży spirytusu monopolowego w celach konsumpcyjnych oraz ograniczeniu swobody w zakresie jego produkcji i zbytu do celów leczniczych i przemysłowych, a kilka tygodni później sama zgłosiła projekt ustawy zakazującej swobodnego wyszynku napojów alkoholowych⁷¹. Ponadto, była jedną z ponad 70 posłów, którzy złożyli swój podpis pod — bliskim uchwalenia i jak do tej pory najbardziej kompletnym — projektem wprowadzenia całkowitej prohibicji, który 9 lipca

⁶⁸ Ważnymi osobami w redakcji czasopisma, poza M. Moczydłowską, byli m.in. ksiądz Władysław Kornilowicz oraz prokurator i późniejszy sędzia Sądu Najwyższego — Jakób Glass. I. KRASIŃSKA, P. SŁAWIŃSKI: *Prasa abstynencka w Polsce (1918—1939) źródłem informacji na temat wychowania do życia w trzeźwości wśród dzieci i młodzieży*. W: *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą Drugiej Rzeczypospolitej*. Red. I. MICHALSKA, G. MICHALSKI. Łódź 2013, s. 91—92.

⁶⁹ O. WIECHNIK: *Poselki...*, s. 157—158.

⁷⁰ W działaniach tych wspierał ją mocno poseł socjalistyczny Herman Diamand, który dał się poznać jako adherent prohibicji już jako poseł w austriackiej Radzie Państwa (1907—1918). W. KOTOWSKI: *Ustawodawstwo o zwalczaniu alkoholizmu okresu międzywojennego*. „Palestra” 1981, nr 25/2(278), s. 88; *Kronika*. „Walka z Alkoholizmem” 1913, nr 1, R. I, s. 62—63.

⁷¹ Był to pierwszy z poselskich projektów prohibicyjnych. Druki Sejmowe. Sejm Ustawodawczy [dalej: SU] 1919, druk nr 597, *Wniosek nagły ks. Kaczyńskiego i tow. w sprawie ograniczenia sprzedaży spirytusu monopolowego wyłącznie dla celów leczniczych, przemysłowych i oświatlenia z 3 czerwca*; Druki Sejmowe SU, 1919, druk nr 740, *Wniosek nagły pos. Marii Moczydłowskiej i tow. w sprawie projektu ustawy o zupełnym zakazie wyrobów i sprzedaży napojów alkoholowych z 30 czerwca*.

zgłosił Kazimierz Lutosławski⁷². Projekt zawierał zezwolenie na produkcję spirytusu (objętą monopolem państwa) jedynie w ściśle określonych przypadkach, tj. w celach przemysłowych, naukowych i leczniczych⁷³. Wnioski trafiły do Komisji Zdrowia Publicznego i były punktem wyjścia do prac nad końcową wersją projektu tzw. ustawy antyalkoholowej, która ostatecznie dotyczyć miała nie tyle całkowitego zakazu produkcji i dystrybucji napojów alkoholowych, ile jedynie restrykcyjnego ich ograniczenia. Zadecydowano o tym w imiennym głosowaniu. Zaledwie jeden głos pogrzebał nadzieje szefowej Towarzystwa „Trzeźwość” na wprowadzenie pełnej prohibicji⁷⁴.

Debata nad ostatecznym tekstem ustawy rozłożona została na dwa posiedzenia — 20 i 23 kwietnia 1920 roku, w trakcie których szczególną aktywnością wykazywała się Moczydłowska. Mając na uwadze, że alkohol jest „bogactwem kraju”, nadal chciała, ażeby był używany jedynie do celów przemysłowo-technicznych oraz do oświetlenia⁷⁵. Choć proponowane rozwiązania określała jako zbyt „łagodne”, potrafiła docenić niektóre z nich. Najprzychylniej wypowiedziała się na temat artykułu pozwalającego samorządom na samodzielne podejmowanie decyzji w kwestii wprowadzenia na swoim terenie całkowitej prohibicji (art. 4)⁷⁶.

Ustawa z 23 kwietnia 1920 roku zawierała założenie o wprowadzeniu restrykcji ograniczających sprzedaż napojów zawierających powyżej 2,5% alkoholu (art. 1) oraz całkowite wykluczenie z obrotu tych o stężeniu powyżej 45% (art. 3). Liczba sklepów i punktów wyszynku została ograniczona w całym kraju do 1 punktu na 2 500 mieszkańców (art. 5). Miejsca sprzedaży nie mogły jednak mieścić się bliżej niż 50 m od przedsiębiorstw zatrudniających minimum 50 robotników, a także 100 m (a w przypadku wsi — 300 m) od niektórych budynków użyteczności publicznej, między innymi kościołów, dworców, szkół oraz zakładów zatrudniających powyżej 100 osób (art. 6)⁷⁷. Choć finalnie tzw.

⁷² Druki Sejmowe, SU, 1919, druk nr 774, *Wniosek nagły posłów X. K. Lutosławskiego, Balickiej, Falkowskiego, A. Cieśli, Moczydłowskiej, Woźnickiego, Łakoty, X. Dachowskiego, Starowieyskiego i 70 innych posłów wszystkich Klubów Poselskich o całkowitem zakazaniu w Rzeczypospolitej wyrobu i sprzedaży napojów alkoholowych z 9 lipca*.

⁷³ Zob.: P. GRATA: *Krucjata antyalkoholowa w Sejmie Ustawodawczym i jej efekty (1919—1922)*. „UR Journal of Humanities and Social Sciences” 2018, nr 3(8), s. 10—11.

⁷⁴ W sprawozdaniu z prac Komisji Zdrowia Publicznego złożonego na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego w dniu 20 kwietnia 1919 r. czytamy: „[...] postanowiono, że ustawa o zupełnym zakazie wyrobu i sprzedaży napojów alkoholowych w tej chwili nie jest jeszcze na czasie i jakkolwiek zasadniczo Komisja Zdrowia Publicznego uważa, że zupełny zakaz w Państwie Polskiem przyjdzie kiedyś do skutku, to jednak uważa także, że ażeby dojść do tego zakazu, należy iść pewnymi etapami”. SSSU, pos. 138 z 20 kwietnia 1920 r., ł. 28.

⁷⁵ SSSU, pos. 139 z 23 kwietnia 1920 r., ł. 17.

⁷⁶ SSSU, pos. 138 z 20 kwietnia 1920 r., ł. 27—32.

⁷⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1920 r. O ograniczeniach w sprzedaży napojów alkoholowych. Dz.U. z 1920, nr 37, poz. 210.

lex Moczydłowska okazało się „martwym” prawem, ogromnym sukcesem było już samo jego uchwalenie — i to w tak krótkim czasie⁷⁸.

Warto dodać, że dyskusja nad kształtem przepisów antyalkoholowych była ściśle związana z przygotowywaną równocześnie ustawą o monopolu spirytusowym, której pierwsze czytanie odbyło się na początku lipca 1919 roku. Została ona mocno skrytykowana przez Moczydłowską. Z trybuny sejmowej argumentowała podniosłe, że choć ograniczenie monopolu wpłynie na spadek dochodów państwa, to finalnie przyczyni się do wzrostu gospodarczego między innymi poprzez zwiększenie wydajności pracy i poprawę jej jakości. Posłanka w imieniu własnym oraz NZL postulowała odrzucenie omawianego projektu, ostrzegając jednocześnie przed upadkiem moralnym i fizycznym warstw pracujących w przypadku wejścia w życie omawianych przepisów⁷⁹. Większość posłów nie podzieliła jej stanowiska, dlatego projekt przekazano do dalszych prac w komisjach, skąd nie wrócił on już pod obrady Sejmu⁸⁰.

Zamiast zakończenia

Zygmunt Skwirczyński, karykaturzysta polityczny tworzący w okresie dwudziestolecia międzywojennego, uchwycił Moczydłowską w pośpiechu, być może idącą na salę plenarną⁸¹. Z jej oblicza bije pewność siebie. Artysta narysował ją z profilu, w długiej, opadającej do ziemi sukni przewiązanej cienkim paskiem. Włosy miała gładko uczesane w kok, w ręku sporych rozmiarów torebkę, a na szyi grube, opadające aż do piersi korale, które szybko stały się jej znakiem rozpoznawczym⁸².

⁷⁸ Na ziemiach polskich nie istniało bowiem dotąd odpowiednie ustawodawstwo w tej materii. W zaborze pruskim i rosyjskim nie było *de facto* żadnych uregulowań prawnych, które ograniczałyby sprzedaż i spożycie alkoholu. Cel władz monopolu spirytusowego stanowiło zaś zwiększenie spożycia, co było równoznaczne ze wzrostem ich dochodów. Wyjątek stanowiła Galicja, na której terenie obowiązywała przyjęta w 1877 r. ustawa przeciwko opilstwu, która wymierzona była przeciw osobom nadużywającym trunków wysokoprocentowych oraz prowadzącym gospody i szynki. Więcej: T.J. KOTLIŃSKI: *Galicyska ustawa przeciwko opilstwu jako przyczynek do dziejów ustawodawstwa przeciwdziałającemu alkoholizmowi*. „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2017, nr 3(40), s. 73—80.

⁷⁹ SSSU, pos. 61 z 2 lipca 1919, ł. 4—6.

⁸⁰ Więcej: P. GRATA: *Krucjata antyalkoholowa...*, s. 11—12.

⁸¹ Zob.: *Maria Moczydłowska. Pierwsza posłanka Ziemi Łomżyńskiej* (katalog z wystawy poświęconej Marii Moczydłowskiej przygotowany przez Fundację Pro Edu) — <https://drive.google.com/file/d/1KULg03AK5ir3CIV0vcbWEJRbA-qikYjf/view> (dostęp: 18.04.2019).

⁸² Prawdopodobnie to te same korale, co na zdjęciu portretowym zamieszczonym w pracy Tadeusza Rzepeckiego przy okazji prezentacji posłów wybranych do Sejmu Usta-

Po nieudanej reelekcji w 1922 roku (startowała z listy Polskiego Centrum, stworzonej przez Leopolda Skulskiego) powróciła do działalności oświatowej. Począwszy od 1927 roku organizowała polskie szkoły we Francji oraz kursy wakacyjne dla polonijnych nauczycieli, w czasie II wojny światowej zaś brała udział w tajnym nauczaniu⁸³. Po 1945 roku przeniosła się do Sopotu, gdzie pracowała między innymi jako wizytatorka miejskich przedszkoli. Była członkiem wojewódzkiego oddziału Komitetu Słowiańskiego w Gdańsku⁸⁴, a także przewodniczącą miejskiego Koła Spółdzielców przy Powszechnej Spółdzielni Spożywców „Społem”. Należała do Związku Nauczycielstwa Polskiego, była członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Do późnej starości aktywnie działała w ramach towarzystwa „Trzeźwość”, prowadząc nie tylko agitację antyalkoholową, ale przede wszystkim działalność społeczno-wychowawczą. Zmarła 26 kwietnia 1969 roku.

Bibliografia

- BARTNIK D.: *Kultura książki w Liskowie*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum” 2006, nr 13.
- Biogram Marii Moczydłowskiej zamieszczony na stronie Biblioteki Sejmowej* — https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-acc&acc_sequence=000001089 (dostęp: 18.04.2019).
- BLIŻIŃSKI W.: *Wspomnienia z mego życia i pracy (oprac. G. Waliś)*. Sieradz 1935.
- BRZOZA C.: *Moczydłowska z Grzymkowskich Maria*. W: *Kto kim był w Drugiej Rzeczypospolitej*. Red. J. MAJCHROWSKI ET AL. Warszawa 1994.
- BUDZIŃSKA-TYLICKA J.: *Kobieta jako równouprawniona obywatelka*. W: *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918—1928*. [red. P. LOT]. Kraków—Warszawa 1928.
- CHMIELIŃSKA A.: *Wieś polska Lisków w ziemi kaliskiej*. Lisków 1925.
- Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego*. Dz.P.P.P. z 1918 r., nr 18, poz. 46.
- DŁUGOSZ-KURCZABOWA K.: *Posel i posłanka*. Poradnia PWN. 2008 — <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/posel-i-poslanka9102.html> (dostęp: 18.04.2019).

wodawczego z okręgu częstochowsko-radomskiego. Zob.: T. RZEPECKI: *Sejm Rzeczypospolitej...*, s. 173.

⁸³ W tym czasie jej synami, starszym Januszem i młodszym Juliuszem, opiekowała się matka. Po powrocie do kraju wyszła za mąż po raz drugi, za urzędnika skarbowego, Tymoteusza Niekrasza. Choć doczekali się syna (Stefana), nie było to udane małżeństwo. W czasie II wojny światowej brała udział w tajnym nauczaniu, a po 1945 r. osiedliła się w Sopocie. Samotnie wychowując dzieci (najstarszy z synów zginął w czasie wojny), stroniła od prac porządkowych i kuchennych. O. WIECHNIK: *Poselki...*, s. 145—151.

⁸⁴ Więcej: M. GRUSZCZYK: *Idea w służbie propagandy Komitet Słowiański w Polsce 1945—1953 na tle ruchu nowosłowiańskiego*. Katowice 2017, s. 100—101.

- Druki Sejmowe, SU 1919, druk nr 774, *Wniosek nagły posłów X. K. Lutostawskiego, Balickiej, Falkowskiego, A. Cieśli, Moczydłowskiej, Woźnickiego, Łakoty, X. Dachowskiego, Starowieyskiego i 70 innych posłów wszystkich Klubów Poselskich o całkowitem zakazaniu w Rzeczypospolitej wyrobu i sprzedaży napojów alkoholowych z 9 lipca.*
- Druki Sejmowe, SU 1919, druk nr 740, *Wniosek nagły pos. Marii Moczydłowskiej i tow. w sprawie projektu ustawy o zupełnym zakazie wyrobów i sprzedaży napojów alkoholowych z 30 czerwca.*
- Druki Sejmowe, SU 1919, druk nr 597, *Wniosek nagły ks. Kaczyńskiego i tow. w sprawie ograniczenia sprzedaży spirytusu monopolowego wyłącznie dla celów leczniczych, przemysłowych i oświetlenia z 3 czerwca.*
- FIKTUS P.: *Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w dobie II RP.* „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Studia Erasmiiana Wratislaviensia” 2015, z. 9.
- Głosujcie na listę nr 4.* „Goniec Częstochowski” z 12 stycznia 1919 r., R. 14, nr 9.
- GRATA P.: *Krucjata antyalkoholowa w Sejmie Ustawodawczym i jej efekty (1919—1922).* „UR Journal of Humanities and Social Sciences” 2018, No 3(8).
- GRUSZCZYK M.: *Idea w służbie propagandy. Komitet Słowiański w Polsce 1945—1953 na tle ruchu nowosłowiańskiego.* Katowice 2017.
- KARPIŃSKI Z.: *Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917.* Warszawa 1968.
- KONDRACKA M.: *Aktywność parlamentarna posłanek i senatorek Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919—1927.* W: *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym).* T. 2. Red. A. JANIĄK-JASIŃSKA, K. SIERAKOWSKA, A. SZWARC. Warszawa 2009.
- KONDRACKA M.: *Obywatelki i panie domu — życiowe role pierwszych polskich parlamentarzystek.* W: *Procesy socjalizacji w Drugiej Rzeczypospolitej 1914—1939. Zbiór studiów.* Red. A. LANDAU-CZAJKA, K. SIERAKOWSKA. Warszawa 2013.
- KONDRACKA M.: *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej. Nowe obszary publicznej działalności kobiet.* „Dzieje Najnowsze” 2014, R. 46, z. 2.
- KOTOWSKI R.: *Między polityką a działalnością społeczną — Narodowa Organizacja Kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym.* W: *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym).* T. 2. Red. A. JANIĄK-JASIŃSKA, K. SIERAKOWSKA, A. SZWARC. Warszawa 2009.
- KRASIŃSKA I., SŁAWIŃSKI P.: *Prasa abstynencka w Polsce (1918—1939) źródłem informacji na temat wychowania do życia w trzeźwości wśród dzieci i młodzieży.* W: *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą Drugiej Rzeczypospolitej.* Red. L. MICHALSKA, G. MICHALSKI. Łódź 2013.
- Kronika.* „Goniec Częstochowski” z 20 września 1917 r., R. 12, nr 214.
- LUKSA K.: *Gabriela Balicka (1867—1962). Działalność polityczna, społeczna, naukowa, edukacyjna.* Warszawa 2017.
- ŁUCZAK A.: *Powstanie i działalność Zjednoczenia Ludowego i Polskiego Zjednoczenia Ludowego (1917—1919).* „Rocznik Dziejów Ruchu Ludowego” 1968, nr 10.
- Maria Moczydłowska. Pierwsza posłanka Ziemi Łomżyńskiej* (katalog z wystawy poświęconej Marii Moczydłowskiej przygotowany przez Fundację Pro Edu) —

- <https://drive.google.com/file/d/1KULg03AK5ir3CIV0vcbWEJRbA-qikYjf/view> (dostęp: 18.04.2019).
- MARSZAŁEK-TRZEBIŃSKA Ż.: *Działalność księdza Wacława Blizińskiego na rzecz rodziny i kobiet*. „Family Forum” 2008, nr 8.
- MASIARZ W.: *Kobiety w parlamentach II Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1939*. W: *Kobiety wobec polityki — kobiety w polityce. Historia, realia, perspektywy*. Red. A. FRĄTCZAK. Kraków 2009.
- MIAŚO L.: *Walka o narodową szkołę w Królestwie Polskim w latach 1905—1907 (w stulecie strajku szkolnego)*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2005, T. 44.
- MOCZYDŁOWSKA M.: *Więś Lisków na podstawie wiadomości zebranych*. Kalisz 1913.
- MONASTERSKA T.: *Narodowy Związek Robotniczy w okresie wyborów do Sejmu Ustawodawczego grudzień 1918 — styczeń 1919*. „Przegląd Historyczny” 1964, nr 56/4.
- MYSIAKOWSKA-MUSZYŃSKA J.: „*W imię Boga i Ojczyzny!*”. *Działalność społeczno-polityczna Narodowej Organizacji Kobiet 1919—1939 — wybrane zagadnienia*. „Dzieje Najnowsze” 2015, R. 47, nr 3.
- Narodowa Organizacja Wyborcza Kobiet Polskich*. „Goniec Częstochowski” z 31 grudnia 1918 r., R. 13, nr 282.
- NIEWIADOMSKA-CUDAK M.: *Reprezentatywność i aktywność kobiet w polskim parlamencie w latach 1919—1939*. „Studia Wyborcze” 2013, T. 15.
- Nowa lista wyborcza ustalona*. „Goniec Częstochowski” z 5 stycznia 1919 r., R. 14, nr 4.
- Nowy Klub*. „Goniec Częstochowski” z 19 września 1917 r., R. 12, nr 213.
- PĘCHERSKI M., ŚWIĄTEK M.: *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917—1969. Podstawowe akty prawne*. Warszawa 1972.
- PIOTROWSKA-MARCHEWA M.: *Nauczycielki polskich szkół powszechnych i średnich w życiu politycznym II Rzeczypospolitej*. W: *Drogi kobiet do polityki (na przestrzeni XVIII—XXI wieku)*. Red. T. KULAK, M. DAJNOWICZ. Wrocław 2016.
- PODKOWSKI M.: *Wacław Bliziński (1870—1944)*. W: *Wielkopolskie XX wieku*. Red. A. GULCZYŃSKI. Poznań 2001.
- PRZENIOSŁO M.: *Rada Główna Opiekuńcza w latach 1915—1918. Władze, struktura wewnętrzna, formy aktywności*. W: *Dzieje biurokracji*. T. 4. Lublin 2011.
- Przyszła konstytucja polska a kobiety*. „Przegląd Kobiety” z 31 maja 1919 r., R. 1, nr 6.
- Relacja z posiedzenia sejmu*. „Gazeta Warszawska” z 14 maja 1919 r., R. 138, nr 130.
- ROGACKA I.: *Pierwsza Polka w pierwszym sejmie*. „Gryf Wejherowski” (dodatek „Dziennika Bałtyckiego”) z 3 listopada 2006 r.
- Ruch przedwyborczy*. „Dziennik Narodowy” z 31 grudnia 1918 r., R. 4, nr 297.
- RZEPECKI T.: *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*. Poznań 1920.
- SIECZKOWSKI A.: *Co pisać o języku?*. „Poradnik Językowy” 1934, z. 3.
- SIEDLIK T.A.: *Historia Polski 1900—1939*. Warszawa 1993.
- SOCHA J.: *Działalność Centralnego Towarzystwa Rolniczego w dziedzinie oświaty rolniczej 1907—1929*. Łódź 1994.
- Sprawozdania Stenograficzne Sejmu Ustawodawczego 1919—1920*.
- St.: *Moczydłowska-Niekraszowa Maria (1885—1979)*. „Przyjaciółka” 1970, nr 43.

- STANKIEWICZ W.: *Dążenia zjednoczeniowe w ruchu ludowym*. „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914—1939” 1962, T. 5.
- SZUMLAS-MAJZNER I.: *Kampania wyborcza centroprawicy do Sejmu Ustawodawczego 1919 roku w powiecie częstochowskim*. „Ziemia Częstochowska” 2008, T. 34.
- SZWED R.: *Wybory do Sejmu Ustawodawczego w okręgu Częstochowa—Radomsko w 1919 r.* W: *Częstochowa w pierwszych latach Polski Odrodzonej*. Red. R. SZWED, J. MIZGALSKI, W. PALUS. Częstochowa 1994.
- ŚLIWA M.: *Kobiety w parlamencie Drugiej Rzeczypospolitej*. W: *Kobieta i świat polityki w niepodległej Polsce 1918—1939*. Red. A. ŻARNOWSKA, A. SZWARC. Warszawa 1996.
- ŚLIWA M.: *Udział kobiet w wyborach i ich działalność parlamentarna*. W: *Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej*. Red. A. ŻARNOWSKA, A. SZWARC. Warszawa 2000.
- Ś.p. *Mieczysław Moczydłowski*. „Gazeta Gospodarska” 1925, nr 90.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 czerwca 2017 r. w sprawie ustanowienia roku 2018 Rokiem Praw Kobiet. „Monitor Polski” 2017, poz. 609.
- Uchwały zjazdu nauczycielstwa. „Goniec Częstochowski” z 24 sierpnia 1917 r., R. 12, nr 192.
- Ustawa z dnia 20 stycznia 1920 r. O obywatelstwie Państwa Polskiego. Dz.U. 1920, nr 7, poz. 44.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1920 r. O ograniczeniach w sprzedaży napojów alkoholowych. Dz.U. 1920, nr 37, poz. 210.
- Ustawa z dnia 28 lipca 1919 r. O przyznaniu funkcjonariuszom państwowym, nauczycielom szkół powszechnych i profesorom zakładów teologicznych nadzwyczajnego dodatku drożyznianego. Dz.P.P.P. z 28 lipca 1919 r., nr 63, poz. 377.
- WALIŚ G.: *Moczydłowska Maria (1885—1879)*. W: *Słownik biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej: ziemi kaliskiej*. T. 3. Red. D. WAŃKA. Kalisz 2007.
- Wiec chłopski w Warszawie*. „Ziemia Lubelska” z 28 listopada 1916 r., R. 11, nr 591.
- Wiec kobiet*. „Goniec Częstochowski” z 1 stycznia 1919 r., R. 14, nr 1.
- Wiec włościan w Warszawie*. „Gazeta Ludowa. Tygodnik Ilustrowany” z 3 grudnia 1916 r., R. 2, nr 45.
- WIECHNIK O.: *Poselki. Osiem pierwszych kobiet*. Poznań 2019.
- Wieś Lisków*. „Łowiczanie” z 18 kwietnia 1913 r., nr 16 (III).
- WRÓBEL M.: *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918—1939*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1967.
- Z zebrania kobiet polskich*. „Goniec Częstochowski” z 22 maja 1917 r., R. 12, nr 115.
- Ze zjazdu Kółek rolniczych w Częstochowie*. „Goniec Częstochowski” z 6 czerwca 1917 r., R. 12, nr 127.
- Ze zjazdu Kółek rolniczych. Ciąg dalszy*. „Goniec Częstochowski” z 7 czerwca 1917 r., R. 12, nr 128.
- Ze Zjazdu Nauczycieli*. „Goniec Częstochowski” z 21 sierpnia 1917 r., R. 12, nr 189.
- Zwycięstwo koalicji narodowej. Kobieta polska zwyciężyła!*. „Goniec Częstochowski” z 30 stycznia 1919 r., R. 14, nr 24 (dodatek specjalny).

ŻARNOWSKA A.: *Obywatelki II Rzeczypospolitej*. W: *Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej*. Red. A. ŻARNOWSKA, A. SZWARC. Warszawa 2000.

ŻARNOWSKI J.: *Z dziejów strajku szkolnego 1905 r.* „Przegląd Historyczny” 1955, T. 46, nr 1—2.

Marcela Gruszczyk, dr nauk humanistycznych w zakresie historii, pracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego, członek zarządu Górnośląskiego Towarzystwa Historycznego, sekretarz czasopisma „Wieki Stare i Nowe”. W pracy naukowej zajmuje się historią okresu międzywojennego i latami II wojny światowej ze szczególnym uwzględnieniem idei jedności słowiańskiej.